

Vasba öntött vágyak

Ganz Ábrahám 1814. február 6-án Svájc zürichi kantonjában született. A családi krónika följegyezte róla, hogy már gyermekkorában vonzódott a kovácmesterséghez, órákig ácsorgott a falusi műhely előtt, s bámulta a tűzzel, vassal birkózó, bőrkötényes, kormos arcú embereket. A zürichi Escher-Wyss-féle üzemben tanulta ki az öntőmesterséget. Húszéves korában vándorútra kelt, Németországban keresztül az osztrák birodalom fővárosába, Bécsbe is eljutott. Itt hallott arról, hogy Pesten malomipari gépek gyártására szakmunkásokat keresnek. Az iparosodó Pest akkoriban az ígéretek földjének számított, afféle új Amerikának, ahol mindenki kipróbálhatta a szerencsáját. Jöttek hát az álomlovagok, a kalandorok, de ide tartottak a jó szándékú, törekvő vállalkozók, mesteremberek, kereskedők, iparosok is, akik saját hazájukban nem találták meg az érvényesülés útját.

Ganz a bécsi postakocsin érkezett Pestre, s leveleiből tudjuk, hogy már első pillanatban megszerette a várost. Lenyűgözte a Duna parti palotásor, a Lánchídon hömpölygő, színes, lármás forgalom, s a háttérben kéklő Budai hegyvidék. Igaz, már ekkor az is a fejében járt, hogy a folyón olcsó a szállítás, s ezért valahol itt kellene megalapítania önálló üzemét. Előbb azonban tőkét kellett gyűjtenie, s ezért elhelyezkedett a Pesti Hengermalom Társaság öntödéjében. Néhány évig öntőmesterként, majd üzemvezetőként dolgozott. Közben súlyos baleset érte, öntés közben a folyékony vas a jobb szemébe fröccsent. "A szemem oda lett – írta később egy levelében –, de az öntés sikerült."

1845-ben megvásárolta a tönkrement Fleischbauer vízimolnár házát (a mai Bem József utcában), ahol végre berendezhette önálló vasöntödéjét. Az alapítás azonban nem ment zökkenőmentesen. Massion, az óbudai hajógyár igazgatója, aki korábban ígéretet tett, hogy folyamatosan biztosítja az öntéshez szükséges szenet, megtagadta a szállítást. Ganz ekkor fölkereste Széchenyit, aki közölte, hogy a tilalom tőle ered, mert neki elsősorban a pesti hengermalom érdekei kell szem előtt tartania. Ezért felszólította az öntőmestert, hogy béküljön ki főnökével, Fehr igazgatóval, s mielőbb térjen vissza korábbi munkahelyére, különben "tönkre fog tétetni". Széchenyi naplójában is megörökítette az epizódot: "Ganz öntőmester nálam járt. Massion nem ad neki szenet, mert megtiltottam." Ganz ekkor – jó ösztönnel – Kossuthhoz fordult segítségért, aki el is ismerte panaszának jogosságát. Kossuth levelet írt Széchenyinek, kérte, járjon el méltányosan a külföldi állampolgárságú Ganz ügyében, "nehogy az panaszával a magyar név ellen oly sokak által szándékosan terjesztgetett gyűlöletességet fokozza, hiszen már balesete is a Magyarországon uralgó állapotok ellen fordítható". A válasza ismét csak Széchenyi naplójából következtethetünk: "Kossuth Ganz ügyében levelet írt nekem, amely tisztelettudó szövegezésű, de a Közüdv Bizottság szellemében fogant. Elutasítom." Széchenyi később mégis fölülelemelkedik személyes indulatain: alaposabban utánajár az ügynek, s visszavonja a szénszállításra vonatkozó tilalmat. Ganz üzeme virágzásnak indulhat.

A forradalom és a szabadság idején Ganz is kivette részét a fegyvergyártásban. A Honvédelmi Bizottmány megalakulása után Lukács őrnagy, a Honvédelmi Minisztérium tüzérségi osztályának vezetője levelet intézett az ország valamennyi fegyvergyártásra alkalmas öntödéjéhez, s felszólította a tulajdonosokat, hogy haladéktalanul kezdjék meg az ágyúgyártást. Ganz, akinek műhelyében akkor már mintegy 60 ember dolgozott, megszervezte az ágyúöntést. Összesen hat darab ágyút készítettek, de még mielőtt használatba vették volna, a Budára bevonuló császári csapatok lefoglalták őket. Buda visszavétele után Ganz-műhelyében újból megindult az ágyúöntés. A HM tüzérségi osztályának 1849. június 19-i jelentése szerint: "Ganz ágyúöntő ismét 3 db. 6 fontos ágyúcsövet öntött, melyek Nagyváradra küldendők." Azt is tudjuk, hogy valamennyi itt gyártott ágyú csövére rávésték: "Ne bánts a magyart!"

A szabadságharc bukása után arra törekedett, hogy legalább öntödéjét megmentse az összeomlástól. Mivel az ágyúöntésből származó tőkéjének jelentős része Kossuth-bankókban feküdt, tudta, ezektől gyorsan meg kell szabadulnia. 1849 június végén – Kossuth-bankókkal – kiegyenlítette a mintegy 4000 forintos adósságát, amellyel Andrassy György vasgyárt tulajdonosnak tartozott. Ganz a megtorlás első éveiben a pesti Pospesch-féle vendéglőbe húzódott vissza. Itt ismerkedett meg Heisz Jozefával, egy pesti késes mester leányával, akit néhány hét után feleségül is kért. Az esküvő után azonban az ifjú férjet letartóztatták, s az osztrák katonai hatóságok elé állították. Azzal vádolták, hogy együttműködött a Kossuth-féle honvédséggel. Ganz akkor felmutatta a HM tüzérségi osztályának hivatalos megrendelését; azt mondta, bár svájci állampolgár, igazi magyarnak érzi magát, magyar ruhában jár, de ő vasgyáros, ezért sohasem foglalkozott politikával, hanem mindig annak dolgozott, aki megrendelte az árúját. A katonai bíróság hadianyag rejtegetésért bűnösnek találta, és hat heti várfogságra ítélte. Befolyásos pártfogóinak közreműködésére azonban néhány napon belül szabadon bocsátották és elengedték büntetését is.

Az elkövetkező időszakban főként az osztrák iparnak minden körülmények között elsőbbséget biztosító gazdasági törvények akadályozták a budai öntöde továbbfejlődését. Ganz az 1850-es évről például ezt írta szüleinek Svájcba: "Megint elmúlt egy év és joggal mondhatom, hogy ez volt életem legnehezebb esztendeje. Ti nem is tudjátok felfogni, hogy miután már tekintélyes vagyonom van, ugyan miben lehetne még hiányom... Pedig a nagy gondok sokszor kétségbeesésbe kergetnek." 1853-ban végre túljutott a mélypontra, felismerte, hogy olyan termékeket kell gyártania, amelyek nemcsak a szűkös magyar piacokon, hanem az egész birodalom területén is keresettek. Figyelme egyre inkább az akkor föllendülő vasútépítés felé fordult. A vasúti kerekeket korábban kovácsolással készítették. Ganz – amerikai mintára – kéregöntéssel kísérletezett. Ez azt jelentette, hogy a forró fémeket olyan kokillába (vasformába) öntötték, amely gyorsan elvezette a hőt, így az öntvény felső részén egy üvegekeménységű réteg keletkezett. Ezzel az eljárással a kovácsolásnál olcsóbb,

mégis ellenálló vasúti kerekeket lehetett készíteni. Ganz az 1867-es párizsi világkiállításon bemutatott egy 20 éve használt kereket, amelyen a legkisebb repedés, törés vagy kopás sem látszott. Az osztrák kereskedelmi minisztérium a találmányra kizárólagos szabadalmi védelmet adott, ami azt jelentette, hogy ezzel az eljárással az egész Monarchia területén csakis Ganz készíthetett vasúti kerekeket.

Úgy látszott, sok küzdelem után végre elérte élete álmát, nyugodtan, békében, anyagi gondok nélkül, megbecsülten tevékenykedhetett választott hazájában. 1860-ban Ferenc József is meglátogatta üzemét, három évvel később a budai városi tanács díszpolgárává választotta. 1867. november 23-án fényes külsőségek között megünnepelték, hogy elkészült a százezredik vasúti kerék. Alig néhány héttel később, miközben a család a Duna-parti palota ebédlőjében éppen a jól sikerült jubileumi ünnepségről beszélgetett, Ganz Ábrahám egyszer csak fölélt, kiment az udvari körfolyosóra, s innen – az első emeletről – levetette magát. Azonnal szörnyethalt. Mindenki értetlenül állt az eset előtt. Az újságok először véletlen balesetről cikkeztek. A feleség arra gondolt, hogy férje félt a családjában örökletesnek számító elmebajtól, s ezért választotta az önkéntes halált. (Igaz, gyakran panaszkodott főfájásról, ideges panaszokról.) De voltak olyanok is, akik a vállalkozás gazdasági helyzetének megingásáról suttogtak. (A hagyatéki leltár azonban több mint kétmillió aktív tőkét regisztrált.) Mások szerint az idő tájt egy nagyobb szállítmányt kellett volna útnak indítani, de a nagy havazás és a Dunán megindult korai jégzajlás miatt késlekedtek, s Ganz örökké aggályoskodó természete ezt az apró "malheur"-t sem tudta elviselni. Valószínűnek látszik, hogy a gyáralapítással járó sok gond az eltelt évtizedek alatt fölörölte szüleitől örökölt gyenge idegrendszerét, s a végzetes lépéshez elég volt néhány jelentéktelen körülmény szerencsétlen egybeesése is. Az általa alapított birodalom azonban szilárd alapokon állt. A kéregöntőde 1964-ig folyamatosan működött. Később, a leállítás után ipari műemlékké nyilvánították, s itt rendezték be az Öntődei Múzeumot.

Lipp Tamás